

tür. Kınalızâde Hasan Çelebi, Fazlî'nin 970 Ramazanında (Mayıs 1563) öldüğünü kaydederken (*Tezkire*, s. 755) diğer kaynaklar ittifakla 971 Ramazanında (Mayıs 1564) vefat ettiğini bildirmiştir. Ayrıca Âşık Çelebi onun Kütahya'da öldüğünü belirtmektedir (*Meşâirü'ş-şuarâ*, vr. 198^a).

İçeride dönük ve duygulu bir şahsiyete sahip bulunan, aynı zamanda derviş mizaçlı ve zeki bir kimse olan Fazlî (Latîfî, s. 264) kendi çağında Türkçe'yi iyi kullanan bir şair ve münşî olarak tanınmış, konuşma diline dayanan deyimlerle süslü üslubu içinde Arapça-Farsça kelime ve terkipler tabii bir şekilde yer almıştır. Buna rağmen Zâtî ve Bâkî gibi çağının ünlü şairlerinin gölgesinde kalmaktan kurtulamamış, yalnızca *Gül ü Bülbül* mesnevisiyle tanınmıştır.

960'ta (1553) tamamlanarak Kanûnî Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Mustafa'ya ithaf edilen *Gül ü Bülbül* 2450 beyitten oluşan, "feilâtün mefâilün feilün" kalıbıyla yazılmış orijinal bir mesnevidir. Sûfiyâne bir çerçevede nazmedilen eser tamamen temsilî (alegorik) bir tarzda kaleme alınmış olup Türk edebiyatındaki "gül ü bülbül" mesnevilerinin en başarılı örneğidir. İngilizce ve Almanca'ya da çevrilen mesnevi zamanında çok tutulmuştur. Birçok yazma nüshası bulunan (meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi, nr. 314/1; Mihrişah Sultan, nr. 386) eser üzerinde Nezahat Öztekin bir doktora çalışması yapmıştır (bk. bibl.).

Kaynaklarda Fazlî'nin ayrıca bir divanı, *Hümâ ve Hümâyün* (Hâcû-yi Kirmânî'nin eserinden müphem 5000 beyitlik mesnevi), *Lüccetü'l-esrâr* (*Lehcetü'l-esrâr*, Emîr Hüsrev-i Dihlevî'nin, Nizâmî'nin *Maḥzenü'l-esrâr*'ına nazire olarak yazdığı *Maḥla'u'l-envâr*'ı türünde bir mesnevi) ve *Nahlistân* (Sa'dî'nin *Gülistân*'ı tarzında kaleme alınmış mensur hikâye) adlı eserleriyle 1000 kadar rubâîsi olduğu bildirilmekteyse de (meselâ bk. Âşık Çelebi, vr. 198^a; Kınalızâde, s. 756) bunların nüshalarına rastlanmamıştır. Fazlî, divan kâtipliği sırasında çok sayıda mektup yazarak zamanın önde gelen münşîleri arasında yer almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Fazlî, *Gül ü Bülbül* (haz. Nezahat Öztekin, doktora tezi, 1987), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Âşık Çelebi, *Meşâirü'ş-şuarâ*, vr. 197^b-198^b; Latîfî, *Tezkire*, s. 264; Kınalızâde, *Tezkire*, s. 754-758; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1506; Gibb, *HOP*, III, 108-111; Nihad Sâmî Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1971, I, 597-598; Agâh Sırrı Lévend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1973, s. 140; Nezahat Öz-

tekin, "Fazlî'nin Gül ü Bülbül Üzerine Bir İnceleme", *MÜTAD*, sy. 4 (1988), s. 119-134; Mustafa Özkan, "Şair Fazlî ve Gül ü Bülbülü", *İlmî Araştırmalar*, sy. 3, İstanbul 1996, s. 81-86; a.m.f., "Gül ü Bülbül", *DİA*, XIV, 222-223; M. Fuad Köprülü, "Fazlî", *İA*, IV, 533-534; Fahir İz, "Faḍlî", *EP* (İng.), II, 737-738; "Fazlî (Kara)", *TDEA*, III, 171-172; Tahsin Yazıcı, "Fazlî", *Eİr*, IX, 466.

HASAN AKSOY

KARA HALİL EFENDİ

(1804-1880)

Osmanlı şeyhülislâmı.

Mecitözü'nde doğdu. Babasının adı Mustafa'dır. Amasya'da bir süre eğitim görüp ardından Konya'ya gitti. Burada daha sonra şeyhülislâm olan Hasan Fehmi Efendi ile aynı medresede okudu ve arkadaş oldu. Oradan icâzet alarak onunla birlikte İstanbul'a geldi. İstanbul'da Vidinli Hoca Mustafa Efendi'nin ve Dersîâm Abdurrahman Efendi'nin derslerine girdi. 1834'te icâzet aldı. Ertesi yıl ruûs imtihanını kazanarak ilmiye sınıfına girdi. 1839'da ibtidâ-i hâric derecesine Sırrızâde Mescidi'nde Vahîd Bey Dersiyesi müderrisliğine getirildi. Daha sonra fetvahâneye devam ederek müsevvid oldu.

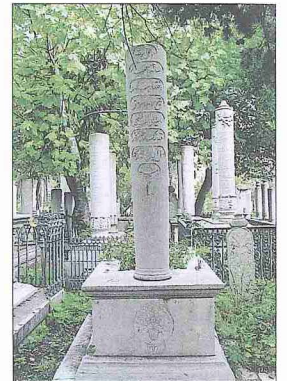
1861'de İstanbul kadılığı bab nâibi olan Halil Efendi ertesi yıl fetva emaneti başmüsevvidliğine, 1864'te mahrec mevleviyetine yükseltildi. 1865'te kassâm-ı askerlik görevine getirildi, o yılın ramazanında kendisine Yenişehir mevleviyeti verildi. 1866'da fetva emini olup Edirne mevleviyetiyle ödüllendirildi; 1867'de Harameyn pâyesine, 1868'de İstanbul pâyesine ulaştı. Aynı yılın sonunda Evkâf-ı Hümâyün müfettişliğine tayin edildi. 1870'te görevinden ayrılarak hacca gitti. Bu yıl içinde önce Meclis-i Tetkikât-ı Şer'iyye ve ardından Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye Cemiyeti üyeliklerine getirildi. 1871'de ikinci defa fetva eminliği görevine tayin edildi ve şeyhülislâm oluncaya kadar yedi yıl boyunca görevlerini sürdürdü. Bu arada 1873'te Anadolu kazaskerliği pâyesini almış ve 1877'de kurulan Hey'et-i A'yân üyesi olmuştu.

15 Receb 1294'te (26 Temmuz 1877) II. Abdülhamid tarafından İmâm-ı Sultânî Hayrullah Efendi'den boşalan şeyhülislâmlık makamına getirildi. Yaklaşık dokuz ay bu makamda kaldıktan sonra 9 Zilhicce 1295'te (4 Aralık 1878) azledildi. Azil sebebi olarak Abdülaziz'in hal' fetvasını kaleme almasından dolayı II. Abdülhamid'in kendisine güvenmemesi göste-

rilir. Halil Efendi bu dönemde birçok idari ve siyasî toplantıya katılmış, önemli kararların alınmasında rol oynamıştır. Özellikle Abdülaziz'in hal'ine dair fetvayı Midhat Paşa'nın isteği üzerine hazırladığı belirtilir (Cevdet Paşa, *Ma'rûzât*, s. 230). Mâbeyinci Fahri Bey ise Mütercim Rüşdü, Midhat ve Hüseyin Avni paşaların üçünün birden Halil Efendi'den hal' fetvası istediklerini, Halil Efendi'nin de, "Pek münaşip olur" diyerek fetvayı hazırlayıp gönderdiğini yazar (*İbretnümâ*, s. 125). Midhat Paşa, daha sonra yargılanması sırasında Halil Efendi'nin hal' fetvası müsvedesini cebinde hazır taşıdığını ifade etmiştir.

Haziran 1876'da Meşrutiyet idaresi için Bâb-ı Fetvâ'da toplanan Meşveret Meclisi'ne katılan Halil Efendi fetva vermek üzere şeyhülislâmlıkta bir hey'et-i ilmiye teşkilini önerdi. Şeyhülislâm Hayrullah Efendi'nin sahilhânesinde bir araya gelen ve Abdülhamid'in cülûsuna karar veren özel meclise fetva emini olarak katıldı. Kubbealtı'nda toplanan Hey'et-i Vükelâ huzurunda V. Murad'ın hal' fetvasını fetva emini sıfatıyla okudu (a.g.e., s. 130, 131). Diğer taraftan 2 Temmuz 1878'de Kıbrıs meselesiyle ilgili olarak vekillerin ve şeyhülislâmın mâzullerinin katılmasıyla Mâbeyn-i Hümâyün'da akdedilen olağan üstü mecliste, Rumeli ve Anadolu'da mahiyeti belli olmayan bazı kazançlar karşılığında Kıbrıs gibi çok önemli bir toprağın terkinin asla doğru olmayacağını söyledi (Türkgeldi, s. 103). Halil Efendi âyan üyeliği devam ederken 27 Muharrem 1298'de (30 Aralık 1880) vefat etti ve Fâtih Camii haziresine defnedildi.

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye Cemiyeti üyeliği sırasında uzunca bir süre Cevdet Paşa ile birlikte çalışan Halil Efendi'nin fetva emini unvanıyla *Mecelle*'nin 7-11, 13-16. kitaplarında ve unvansız olarak 12. kitabında mührü bulunmaktadır. Konu-

Kara Halil Efendi'nin Fâtih Camii haziresindeki mezarı – Fâtih / İstanbul

ların tartışılması sırasında yaptığı katkıları ile Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye Cemiyeti'nin ana unsurlarından biri olmuştur (Mardin, *Medenî Hukuk*, s. 164). Cevdet Paşa, kendisine bir süre hocalık da yapmış olan Halil Efendi'nin fıkıh bilgisinden çok yararlanmıştı. Yakından tanıdığı Halil Efendi'yi, ulemâdan bir zat olduğu halde "umûr-ı hâriciyyesi kıt", çocuk gibi her şeye aldanan ve devlet erkânı tarafından aldatılabileceğine ihtimal vermeyen saf, kişiliği zayıf bir kimse olarak tanımlamaktadır (*Ma'rûzât*, s. 230). Onun derin bir hukuk bilgisine sahip olduğu, bazı fıkıh kitaplarına şerhler yazarak yorum ve tenkitler yaptığı bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Cevdet, *Tezâkir*, IV, 9, 11, 84; a.mlf., *Ma'rûzât*, s. 230; *Sicill-i Osmânî*, II, 309; Fatma Âliye Hanım, *Ahmed Cevdet Paşa ve Zamanı*, İstanbul 1332, s. 19; *İlmîyye Salnâmesi*, s. 608-609; Abdurrahman Şeref, *Tarih Musâhabeleri*, İstanbul 1339, s. 311; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Midhat ve Rüşdî Paşaların Tevkiplerine Dair Vesikalar*, Ankara 1946, s. 54; Ali Fuat Türkgeldi, *Mesâil-i Mühimme-i Siyâsiyye* (haz. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1957, s. 103; Ebül'ulâ Mardin, *Huzur Dersleri* (nşr. İsmet Sungurbey), İstanbul 1966, s. 126-127, 819-822; a.mlf., *Medenî Hukuk Cephesinden Ahmet Cevdet Paşa*, Ankara 1996, s. 16, 18, 20, 21, 60, 164; Mâbeynci Fahri Bey, *İbretnümâ* (haz. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1968, s. 125, 130, 131; Danişmend, *Kronoloji*², IV, 260; V, 157; Abdülkadir Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislâmları*, Ankara 1972, s. 209-211.

 MEHMET İPŞİRLİ

KARA HOCA

(bk. ALÂEDDİN ALİ ESVED).

KARA MEMİ

Kanûnî Sultan Süleyman döneminin ekol sahibi sernakkaşı.

Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Kanûnî Sultan Süleyman dönemi saray ehl-i hiref, mevâcib, masraf vb. defterlerinde Rum nakkaşları arasında adı Kara Mehmed Çelebi (TSMA, nr. D 4104), Mehmed-i Siyah (TSMA, nr. D 9613-3) ve Kara Memi (TSMA, nr. D 9612) şeklinde geçmektedir. Sanatkârın Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi kayıtlarından müzehhip ve ressam olarak saray hizmetinde bulunduğu ve II. Selim döneminde de hayatta olduğu anlaşılmaktadır.

Tezhip sanatını saray nakışhânesinde İranlı Âgâ Mîrek'in talebesi ressam Şahkulu'nun (ö. 963/1556) nezâretinde öğ-

rendi. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunan Rebûlâhîr 932 (Ocak 1526) tarihli ehl-i hiref mevâcib (maaş) defterindeki kayda göre Şahkulu, Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran seferi dönüşü Tebriz'den Amasya'ya getirmiş olduğu sanatkârlardandır. Daha sonra İstanbul hassa harcına havale edilmiş, 1 Muharrem 927 (12 Aralık 1520) tarihli ehl-i hiref defterine kaydedilmiştir. Şahkulu, Osmanlı nakış sanatının klasik çağını oluşturan sanatkârların başında ve saz yolu üslûbunun temsilcisi olarak Kara Memi gibi pek çok müzehhip yetiştirmiştir. Rebûlevvel 952 (Mayıs 1545) tarihine ait maaş defterinin dokuzuncu sırasında Mehmed-i Siyah'ın günlük 16.5 akçe aldığı kayıtlıdır (TSMA, nr. D 9613-3).

Kara Memi, hocası Şahkulu'ndan sonra cemâat-i nakkâşânın Rûmiyân bölümü başında günlük 25.5 akçe ücretle nakkaşbaşı olarak görevlendirilmiştir (Muharrem 965-966 [Kasım 1557-1558] tarihli ehl-i hiref defteri, vr. 12^a). Devrin sanat anlayışını etkileyen kendi üslûbunu bu dönemde ortaya koymuştur. Kîinden çıkmış tezhipli elyazması kitap, ferman ve vakfiyelerdeki yarı üslûplaşmış çiçek motifleriyle bahar dalı kompozisyonlarında yeni bir

üslûp ve anlayış getirdiği açıkça görülmektedir.

Hamburg Kunst und Gewerb Müzesi'nde bulunan Rebûlâhîr 961 (Mart 1554) tarihli Muhibbî divanı Kara Memi'nin üslûbunu müjdeleyen ilk imzalı örnek olarak kabul edilir. Bilinen diğer imzalı eserleri Nuruosmaniye Kütüphanesi ile (nr. 3873) İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (TY, nr. 5467) kayıtlı Şâban 973 tarihli (Mart 1566) *Divân-ı Muhibbî* tezhipleridir. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki nüsha 370 varak, 165 × 263 mm. ebadında, âharlı, âbâdî, şeker, krem, sarı, yavru ağız, fıstıklı renk kâğıtlara Mehmed Şerif Efendi'nin ince nesta'lik hatıyla yazılmıştır. Metin dış pervazı renkli halkâr tekniğinde tezhip edilmiş yarı üslûplaşmış gül, karanfil ve lâleler, bahar dalı motifleriyle koltuk, beynessutur tezhibi, hatâyî ve rûmî motiflerinin hâkim olduğu halkâr tekniğinde dış bordür tezhibi Kara Memi üslûbunun en olgun dönemini temsil etmektedir.

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde yer alan (Emanet Hazinesi, nr. 49), XVI. yüzyıl ortalarında Osmanlı saray nakışhânesinde restore edilmiş 745 (1344) tarihli Abdullah Sayraffi ketebeli mushafın cilt

Tezhibi Kara Memi'ye ait olan *Divân-ı Muhibbî*'nin iki sayfası (İÜ Ktp., nr. 5467, vr. 359^b-360^a)

